

TVRTKO PRČIĆ
(Novi Sad)

O SINDROMU MILENIJUMSKE BUBE I JEZIKU ANGLOSRPSKOM¹

Ovaj prilog bavi se jednim vidom kontakata između engleskog i srpskog jezika, koji se odnedavno počeo ispoljavati i sve nesputanije širiti. Nije posredi ni haotično prenošenje ličnih imena i prezimena, te ostalih imena, naziva i naslova iz engleskog jezika; nije posredi ni stalan i nezaustavljiv priliv što potrebnih što nepotrebnih anglicizama; nije posredi ni preterano učestalo i napadno umetanje engleskih reči, svuda i na svakom mestu, a naročito u nazivima firmi i proizvoda, pri čemu su one napisane u rasponu od izvornog do savršeno proizvoljno prilagođenog oblika; nisu posredi ni neprecizni, promašeni i naka-radni prevodi s engleskog jezika. Radi se, naime, o interesantnoj pojavi, na duži rok s neželjenim krajnjim posledicama, koja bi se mogla nazvati **sindromom milenijumske bube**.

Tu pojavu, na koju nailazimo svakodnevno i u govoru i u pisanju, najbolje ilustruju sledeći karakteristični primeri, nastali pod očiglednim uticajem engleskog jezika (zbog čega će svi takvi slučajevi u nastavku biti isticani izdignutim velikim slovom E): kada nam se šarmanтна mlada prodavačica u butiku obrati sa „*EMogu li da vam pomognem?*“; kada nam se voditelji na radiju i televiziji predstave sa „*EMoje ime je...*“; kada u knjižari vidimo da je izašla nova zbirka nećijih *Ekratkih priča*; kada kasnije u novinama pročitamo da je ta zbirka *Edefinitivno* najbolje ostvarenje tog nekoga do sada; kada momak iz susedstva, tradicionalno neuspešan na lotu, bespomoćno kaže „*ESranje! Opet ništa!*“ [uz izvinjenje onima koji ovakve reči ne očekuju u tekstovima ove prirode]; kada usplahireno nazovemo svog prijatelja, inače entomologa, da nam objasni kakve se to *Emileni-*

¹ Nisam imao zadovoljstvo da budem student prof. Ivića, ali sam imao prilike da uz pomoć njegovih radova i predavanja steknem brojna nova saznanja, naročito iz oblasti standardizacije savremenog jezika. U nekolikim našim kratkim razgovorima Profesorovi dragoceni saveti i predlozi pomogli su da trajno razrešim neke svoje teorijske i metodološke nedoumice. Ovaj prilog posvećujem uspomeni na te naše kratke razgovore. (Rad je proistekao iz istraživanja u sklopu projekta *Kontrastivna analiza relevantnih aspekata engleskog, francuskog, nemačkog i ruskog jezika u odnosu na srpski*, na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu).

jumske bube kriju u našem kućnom kompjuteru (a možda i u celom stanu) i da li će bum-sprej biti dovoljno efikasan za njihovo trajno uklanjanje.

Na prvi pogled, s ovim primerima sve je u redu — svi ih razumeju, ili bar veruju da ih razumeju. Međutim, na drugi pogled, kad se čovek malo zamisli, nije baš u potpunosti tako: primeri se, istina, daju kako-tako shvatiti, no, to je srpski jezik samo prividno, na površini. U stvarnosti, iza gore navedenih domaćih formi krije se uvezena sadržina, koja je neposredno preslikana iz engleskog jezika. Konkretnije, srpske reči, što samostalno što kombinovano, odražavaju engleske strukture i značenja, ali i situacije u kojima je njihova upotreba u tom jeziku prirodna i stoga očekivana. Pri tome, takva upotreba u srpskom jeziku nije prirodna i stoga očekivana — ili bar nije bila do sada. Još konkretnije, izrekavši ono „*EMogu li da vam pomognem?*“, pomenuta šarmantna mlada prodavačica rekla je zapravo „*CAN I HELP YOU?*“, u situaciji u kojoj bismo očekivali da čujemo „*Izvolite?*“, jer onakvo pitanje podrazumeva da nekom, recimo, treba poneti poteži kofer na četvrti sprat bez lifta. Razdragani voditelji na radiju i televiziji s onim „*EMoje ime je...*“ govore nam u stvari „*MY NAME IS...*“, previđajući okolnost da se ni voditelji na engleskom ne predstavljaju tako, nego sa „*I AM...*“, dakle „*Ja sam...*“, što je i kod nas mnogo prirodnije. U novoj zbirci *Ekratkih priča* nećemo otkriti nikakav nov književni rod nego stare dobre *pripovetke*, kroz koje se providi englesko *SHORT STORY*, i koje, uzgred, mogu biti i kraćeg i dužeg, pa i srednjeg obima. Ocena da je ta zbirka *Edefinitivno*, u stvari *svakako*, (*sasvim*) *izvesno*, *nesumnjivo*, *bez sumnje*, nečije najbolje ostvarenje, presađuje u postojeću našu reč novo značenje, i to značenje engleske reči *DEFINITELY*, pri čemu te dve reči povezuje jedino činjenica da ova druga oblikom podseća na onu prvu. Na sličan način obogaćen svežom izražajnošću, gorepomenuti bespomoćni uzdah „*ESranje!*“ onog momka iz susedstva zrači ekspresivnom snagom (ne naročito uljudenog) engleskog uzvika *SHIT!*, snagom koju poseduju domaći uzvici *Do đavola!*, *Do vraga!*, *Majku mu!*, i što da ne, *J... ga!*.

I konačno — čudesne i zagonetne milenijumske bube. Pre svega, o čemu se, uopšte, radi? Odmah treba reći da nema potrebe za bum-sprejom, budući da ne postoji nikakva nova vrsta buba, kako bi se s pravom moglo pomisliti u prvi mah, koje su klonirane pred sam početak (doduše, malo preuranjeni) novog milenijuma, i koje su se nastanile i možda vrebaju u našim kućnim kompjuterima. Nije posredi ni specijalna serija automobila folksvagen buba, koju je firma lansirala u čast novog milenijuma, a nema govora ni o najezdi animiranih krilatih spodoba, nalik na bube, koje su iz svemira zalutale na našu planetu i rešile da sa Zemljanima proslave ulazak u novi milenijum. Ništa od toga! Radi se o nečem sasvim drugom: naime, 'Emilenijumska buba' je popularni naziv za globalni računarski problem

dvehiljadite', problem uzrokovan propustom — ili, greškom — u programiranju starijih kompjutera, zbog čega većina takvih sistema ne može valjano da prepozna i obradi datume koji slede 31. decembar 1999. Strahovalo se da bi ova okolnost mogla dovesti do krupnih poremećaja u radu neprilagodjenih kompjuterskih sistema na samom početku 2000. godine (i, „razume se“, novog milenijuma, po rasprostranjenom ali pogrešnom verovanju da dvojka u simpatično okrugloj novoj godini uvodi novi milenijum). U celoj toj milenijumskoj pometnji, zapitaće se neko, šta, za ime sveta, traži buba? Ni najmanje neočekivano, stvorenjce je stiglo iz uvoza, s obzirom na to da se opisana pojava u engleskom jeziku zove *MILLENIUM BUG*, a to je više nego dovoljno da kod nas bude zaodenuta u *Emilenijumsku bubu* (i još, mada nešto manje kreativno, u *milenijumski bag*), uprkos tome što, kako i objašnjene nagoveštava, englesko *BUG* ovde označava grešku, propust ili nedostatak u radu, mahom nekog uređaja, i nema baš neke jasne veze s insektima. Prema tome, očigledno je u pitanju obična, prirodna i lako razumljiva *milenijumska greška*, nazvana pravim imenom, lišenim zagonetnih i izlišnih entomoloških prizvuka svog stranog uzora.

Pitanje koje se nakon analize ponuđenih primera samo po sebi nameće jeste kako je došlo do sindroma milenijumske bube, do sve redovnije prakse da srpske reči odslikavaju engleske strukture i značenja, potiskujući istovremeno uobičajena, prirodna i standardna sredstva za izražavanje odgovarajućeg sadržaja u srpskom jeziku. (Inače, 'milenijumska buba', svojom logičkom i konceptualnom apsurdnošću, paradigmatična je do te mere da zavređuje da celokupna ova pojava podrugljivo bude nazvana po njoj.) Sindrom milenijumske bube tipično se ispoljava u tri etape: (1) **lansiranje** — činom presađivanja reči, izraza ili njihovih značenja iz engleskog jezika u srpski, u sklopu procesa prevođenja izgovorenih ili napisanih tekstova, (2) **širenje**, putem višestrukog, obično nesvesnog, ponavljanja u popularnim medijima, čiji je uticaj na formiranje jezičkih navika publike, hteo to neko priznati ili ne, ogroman, i (3) **prihvatanje**, opet najčešće nesvesno, od strane predstavnika jezičke i kulturne zajednice, u prvo vreme onih jezički nedovoljno osetljivih a potom i ostalih, čime takve reči i izrazi gotovo neopaženo ulaze u redovnu upotrebu. Iako najkratkotrajnije, lansiranje je nesumnjivo najvažnija etapa ove pojave, zbog čega ga je nužno i detaljnije opisati.

U poslednje vreme primetno je da se proces prevođenja — umesto osmišljenog, brižljivog i preciznog prenošenja svih aspekata datog sadržaja u datom kontekstu, u sklopu datog kulturnog obrasca — sve češće i sve upadljivije zadržava tek na površini teksta, baveći se uglavnom mehaničkim preslikavanjem forme, po devizi „Brzo ćemo, lako ćemo, sto na sta prevešćemo!“. Dugogodišnjim pažljivim praćenjem i beleženjem rezultata

takve prakse, koji se najdoslednije ispoljavaju i otuda najbolje uočavaju — gde više, gde manje — u titlovanim prevodima dijaloga na televiziji i filmu, u prevodima agencijskih vesti, kao i u prevodima svih ostalih vrsta tekstova u dnevnoj, periodičnoj i elektronskoj štampi, mahom popularnoj, nije bilo teško izdvojiti pokretačke principe **površinskog prevođenja**, kako bi ovaj pristup valjalo nazivati. Te principe moguće je definisati na sledeći način (sarkastičan ton u formulacijama nije slučajan i namera mu nije da nasmeje):²

- ulagati što manji intelektualni, ili bilo kakav drugi, napor;
- lebdeti isključivo na površini teksta, nikako se ne udubljujući u njegove žanrovske, semantičke, stilističke i pragmatičke aspekte, ili u komunikativne namere sadržane u poruci;
- unositi minimalne strukturne izmene u original, prostim prenošenjem svega što se učini iole prenosivim;
- zaobilaziti sve rečnike i ostale priručnike, a pribecći im tek u krajnjoj nuždi, mada nikad dalje od prvonavedene definicije ili tumačenja;
- nipošto ne vršiti završnu analizu valjanosti, prirodnosti i uravnoteženosti celine prevoda.

Rukovođeno ovim principima, koji se u potpunosti nalaze u znaku inercije, površinsko prevođenje, budući pretežno ograničeno i usredsređeno na formu, značenje potiskuje u drugi plan, a posebno finese značenja u konkretnom kontekstu, odnosno situaciji. Zahvaljujući takvom metodu, reči i izrazi, a ponekad i čitave rečenice, redovno bivaju podvrgnuti sada već prilično ustaljenom i predvidljivom tretmanu, čiju okosnicu predstavlja dominacija osnovnog, doslovnog i najčešćeg značenja, onog koje se u rečnicima prvo navodi i otuda prvo pronalazi, a u školi valjda prvo i nauči. U okviru ovakvog tretmana dolazi do izvesnih buba (pardon: propusta) u interpretaciji reči i izraza, a ponekad i čitavih rečenica. Među njima vredi istaći nekoliko pojava, tesno povezanih i isprepletanih ali ipak odelitih, koje se mogu svesti na delovanje istog osnovnog metoda.

Prvo, i najznačajnije, zanemaruje se jedno od fundamentalnih i opštepoznatih svojstava svakog jezika da velika većina reči, pored svog osnovnog, doslovnog i najčešćeg, ima i neka druga značenja — ona prenesena (metaforička ili metonimijska), pri čemu se gubi iz vida činjenica da je prepoznavanje i valjano tumačenje svakog pojedinačnog značenja, osnovnog ili prenesenog, uslovljeno upotrebom u kontekstu i situaciji, i,

² Definicija je prvi put ponuđena u: T. Prčić, „Englesko-srpsko leksičko kontrastiranje: potrebe, postupci i primene“. 6. simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja. Zbornik radova. Filozofski fakultet, Novi Sad; Jugoslovensko društvo za primenjenu lingvističku Vojvodine, Novi Sad, 1999: 125–130, str. 126.

što je još važnije, da konkretna prenesena značenja koja su ostvarena u engleskom jeziku ne moraju nužno biti ostvarena i u srpskom — i obrnuto. Primera za ovo ima isuviše, ali je verovatno najbolja i najupečatljivija upravo razmatrana *Emilenijumska buba*, kroz koju se, čistom inercijom, karikaturalno providi englesko *MILLENNIUM BUG*, umesto da je adekvatno prevedeno kao *milenijumska greška*, kako stvarno značenje u datom kontekstu zahteva. (Istine radi, u upotrebi se povremeno susreće i potonje rešenje, ali ono po frekventnosti i rasprostranjenosti daleko zaostaje iza onog „entomološkog“).

Drugo, ignorisanje kolokacija, tj. uobičajenog zajedničkog javljanja dveju reči koje je karakteristično za svaki jezik ponaosob; npr. *sankcije* se u srpskom *uvode* ili *zavode*, te *ukidaju* ili *skidaju*, a ne *Enameću* i *Epodižu* (preslikavanjem engleskog *IMPOSE SANCTIONS* te *LIFT SANCTIONS*). Treće, ignorisanje idioma/frazeologizama, tj. višечlanih izraza jedinstvenog značenja koje nije prost zbir značenja pojedinačnih reči u njihovom sastavu, i koja se u engleskom i srpskom uopšte ne moraju poklapati; npr. *TELL ME ABOUT IT!* biva preruseno u *EPričaj mi o tome!* umesto da bude *Meni pričaš?*. Četvrto, ignorisanje složenica, tj. najčešće idiomatizovanih reči sastavljenih od najmanje dve osnove, koje se u engleskom i srpskom takođe ne moraju poklapati; npr. *WIDESPREAD* postaje pleonastično *Eširoko rasprostranjen* umesto *rasprostranjen*, koje u sebi već sadrži implikaciju širine. Peto, ignorisanje lažnih parova, tj. reči koje u sličnom pravopisnom obliku postoje i u onom drugom jeziku, ali ne dele isto, pa čak ni slično, značenje; npr. prikupljanje nove *Eevidencije*, preslikavanjem engleskog *EVIDENCE*, nema nikakve veze s popisima ili registrima nego označava *dokaze* ili *dokazni materijal*. U ovu grupu treba uvrstiti i sadržinske lažne parove, tj. srpske reči koje se koriste (i) s novim, engleskim, značenjem ili opsegom značenja; npr. usled jednostrano protumačenog engleskog *ENCOURAGE*, umetničko stvaralaštvo se *Eohrabruje* umesto da se *podstiče*.

I šesto, ignorisanje postojećeg domaćeg i/ili odomaćenog leksičkog fonda, tako što se engleske reči koje je nekako moguće pročitati na srpskom (prvenstveno su to one latinskog i starogrčkog porekla) redovno preuzimaju s pripadajućim engleskim značenjem, bez obaziranja na to da li u srpskom već postoji neka druga reč istog ili sličnog značenja. Time se direktno doprinosi nastanku inercijskih sinonima, koji su semantički, stilistički i pragmatički neopravdani i zbog toga nepotrebni; npr. *IMPLEMENTATION* postaje *Eimplementacija* umesto *sprovođenje* ili *realizacija*.

Gorenavedeni, brojni navedeni i svakim danom sve noviji i noviji primeri pružaju osnovu da se konstatuje nastajanje jednog novog i specifičnog varijeteta srpskog jezika, koji bi se mogao podvesti pod domen so-

ciolekta. Zasnovan, s jedne strane, na nepotpunom i nedovoljnom poznavanju pravila leksičkog i gramatičkog sistema, te principa upotrebe u konkretnoj situaciji, kako engleskog tako i srpskog jezika, a, s druge strane, na intuitivnom pristupu jeziku, prema savršeno individualnom i savršeno neujednačenom jezičkom osećanju i znanju pojedinca, po principu 'sam svoj autoritet', ovaj sociolekt, u svom prototipskom ispoljavanju, svojstven je urbanim, obično dvojezičnim, ljudima mlađe generacije, započetog a nezavršenog obrazovanja, koji svoju jezičku i drugu kulturu stiču uglavnom putem popularnih mas-medija. Hibridni jezik kojim se oni, a ponekad i ne samo oni, služe, i koga oličava sindrom milenijumske bube, može se nazvati jedino **anglosrpskim jezikom**: to je vrsta srpskog jezika koji (sve više) odstupa od svojih normi i (sve više) biva upotrebljavan prema normama engleskog jezika — zahvaljujući, u prvom redu, „površinskim prevodiocima“.

Treba naglasiti i to da se anglosrpski jezik ne manifestuje samo na nivou leksike, nego i na drugim nivoima, među kojima su, zbog svoje učestalosti, najizraženiji sledeći: u pisanju velikog početnog slova u svim rečima višečlanih naziva, naslova, adresa, itd. (npr. *EUlica Proleterskih Brigada*); u pisanju velikog početnog slova u nazivima meseci i dana (npr. *5. Avgust*); u razdvajanju sati i minuta dvotačkom umesto dosadašnje tačke (npr. *E19:30*); u izgovaranju tro- i višecifrenih brojeva cifra po cifru (npr. *Boing E7-4-7*); u redosledu reči u nazivima poput *EStanford univerzitet* umesto *Univerzitet Stanford*; u predloškim sintagmama poput *vozovi Eza i iz Novog Sada*, umesto *vozovi za Novi Sad i iz njega*, itd.

U anglosrpski jezik, pored „inovacija“ neposredno proisteklih iz sindroma milenijumske bube, spadaju još dve pojave indirektno povezane s ovim sindromom: prva je nezaustavljiva upotreba anglicizama koji, povrh svega, u pisanim tekstovima sve češće ostaju grafološki, pa i morfološki, neadaptirani, dok drugu pojavu čini napadno i nekontrolisano umetanje — svuda i na svakom mestu — engleskih reči, najčešće u proizvoljnom grafološkom i fonološkom obliku. No, ovom prilikom o njima neće biti govora.

Na kraju, koliko će — i da li će (a hoće) — anglosrpski jezik bujati u budućnosti ne zavisi ni od engleskog ni od srpskog jezika, nego isključivo od svesti o tome da prevođenje — bilo koje vrste teksta! — ne može biti ničija uzgredna delatnost i, još više, da prevoditi ne može svako ko „voli“ ili „perfektno zna“ engleski, jer razume „sve“ što se govori u filmovima, a da pri tom raspolaze gotovo nikakvim stručnim znanjem o tome šta su to pravila sistema i principi upotrebe engleskog jezika, pravila sistema i principi upotrebe srpskog jezika, jezička norma i mogućnosti ogrešenja o nju, šta je to tekst, prevođenje, prevod, kontrastivna analiza, šta je to upotreba rečnika, gramatika, enciklopedija, interneta, itd. Sve dok ove činjenice ne

postanu kristalno jasne onima koji se poduhvataju prevođenja i onima koji ih angažuju, dotle će nam milenijumske bube i njihovi potomci i dalje pravititi društvo.

Štaviše, nije teško zamisliti da se, tokom „prirodnog i spontanog“ razvoja našeg jezika, štamparske greške u perspektivi počnu nazivati 'štamparskim bubama', a da se promašeni ulazak u 21. vek i 3. milenijum, u svetu gromoglasno najavljivan za 1. januar 2000. godine, uskoro još gromoglasnije proglasi za milenijumsku grešku, odnosno milenijumsku bubu, pošto stvarni (reprizni?) ulazak pada tek na dan 1. januara 2001. A kako je posredi uistinu krupna opštekulturna, pre nego jezička, greška, toj bubi svakako bi više pristajao naziv 'milenijumska bubetina'.